

бораётганига қарамасдан, таҳлил воситалари ва амаллари етарли даражада шакллантирилмаганлиги аниқ бўлиб қолмоқда. Шу жумладан, соҳага тегишли терминологик аппарат ҳам тўлиқ ишлаб чиқилмаган.

Лисоний ҳавфсизлик назариясининг терминологик аппарати ҳақида сўзлаётиб, дастлабки ўринда “Лисоний ҳуқуқ” ва “лисоний ҳуқуқнинг бузилиши” тушунчаларининг қўлланиши масаласига тўхталиш лозим бўлади. Чунки ҳуқуқшуносликда лисоний ҳуқуқ кўпинча инсон ҳуқуқининг мустақил қисми сифатида қайд этилмаган. Тўғри, қабул қилинган қонунларда инсоннинг мулоқот ва таълим тилини танлаш ҳуқуқига эгаллиги таъкидланган. Бироқ, тилдан фойдаланишнинг меъёри борасидаги фикр аниқ эмас.

Тил ва нутқий меъёрлар жамият томонидан белгиланади ва узоқ таркибий давр мобайнида шаклланади, сайқал олади. Ушбу меъёрлар миллий маданиятнинг бойлиги ҳисобланади ва умумий кадриятлар қаторидан муносиб ўринни эгаллайди. Демак, улардан фойдаланиш ҳуқуқий асосга эга бўлиши, қўллаб-қувватлаши керак.

Ҳуқуқшуносликда “лисоний ҳуқуқнинг бузилиши” тушунчаси акс топмаган. Лекин бундай қоида бузилишини бошқа турдаги қоида бузилишлар билан бир қаторда талқин қилиш эҳтиёжи тобора долзарбланимоқда. Масалан, бировни ҳақорат қилиш ёки жамоа жойларида ножўя сўзларни қўллашнинг бошқа безорилик ҳаракатларидан нима фарқи бор?! Нутқий безорилик ҳам атрофдагиларга руҳий шикаст етказди. Психологлар одамлар салбий маънодаги сўзлардан фойдаланиш орқали организмнинг ишлаш меъёрининг ўзгартириш мумкинлигини қайд этадилар. Бундай ҳолатда тингловчига етказилаётган маънавий таъсир яққол кўзга ташланади.

Тилдан реклама, сиёсат, тиббиёт соҳаларида маккорона фойдаланиш қаллоблик ёки товламачилик бир туридир. Аммо афсуски жамият, замонавий ҳуқуқ тизими бундай нутқий фирибгарликларга ҳозиржавоб эмас. Айни пайтда тилшуносликда, айниқса прагматингвистика соҳасида лисоний фирибгарликнинг турлари баъзан тадқиқ қилинмоқда ва ушбу ҳодисани рўёбга келтирувчи омиллар, улар билан боғлиқ мулоқот стратегияси ўрганилмоқда.

Лингвистик ҳавфсизлик йўналишининг назарий-методологик асосини шакллантириш ҳаракатининг қийин кечиши мулоқот меъёрларининг кадриятлар, ахлоқий-этик қоидалар билан боғлиқлигида намоён бўлади. Маданий-нутқий меъёрлар аслида коммуникатив андозалар, прагматик кўрсаткичлар, этикет қоидаларининг умумлашмаси бўлиб, улар касбий ахлоқ талаблари билан ўзаро муносабатга киришади. Шу боис, кадрият, баҳо, меъёр кабилар лингвистик ҳавфсизлик йўналишининг асосий тушунчаларига айланади, коммуникатив меъёр бузилиши ҳақида гап кетганида қоида чекиниш ҳолатлари далиллар асосида изоҳланиши лозим.

МУЛЬТИМЕДИАЛИ ВОСИТАЛАР АСОСИДА ВИЗУАЛИЗАЦИЯЛАНГАН ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

**М.Х. ЛУТФИЛЛАЕВ СамДЧТИ, ПРОФЕССОР
Ф.М.ЛУТФИЛЛОЕВА СамДЧТИ, ДОЦЕНТ**

Таълим тизимида ўқувчиларининг таълим қобилиятларини ривожлантириш муаммоси ҳар доим энг долзарб муаммолардан бири бўлиб келган. Таълимни фаоллаштиришнинг самарали технологияларидан бири бу замонавий талабларга жавоб берадиган ўқув маълумотларини визуализация қилиш усулидир.

Визуализация нима? Таълим жараёни ахборотни узатишга асосланган бўлиб маълум бир ахборотни ўрганишда визуал тасвирлашнинг роли катта. Кўргазмалилик принципи педагогикада етакчи ҳисобланади. Жадваллар, диаграммалар, чизмалардан фойдаланиш ўрганилаётган материални тез эслаб қолиш ва тушунишга ёрдам беради. Замонавий техник имкониятларни ҳисобга олган ҳолда, ўқув жараёнида ахборотни визуализация қилиш ғояси янги хусусиятларга эга бўлади. Визуализация - (кенг маънода) маълумотларни тушуниш қулайлигини максимал даражада ошириш учун тасвир, график аудио, видео ва анимациялар шаклида тақдим этиш жараёнидир.

Ўқув материалларининг визуализация технологияси инсон учун визуал идрокнинг аҳамиятига, инсон ва унинг онгини визуализация қилинган дунё шароитларига тобора зарур бўлган тайёргарликни билиш ва англаш жараёнларида ҳаёлий идрокнинг етакчи ролига ва ахборот юқининг ошишига асосланади. Ўқув ахборотларини визуализация қилиш технологияси қуйидаги таркибий қисмларни ўз ичига олган тизимдир:

* таълимий билимлар мажмуи;

* уларни тақдим этишнинг визуал усуллари;

* ахборот узатишнинг кўргазмали ва техник воситалари;

* ўқув жараёнида визуал фикрлашни қўллаш ва ривожлантириш учун психологик методлар тўплами.

Таълим жараёни ахборотни узатишга асосланган, шунинг учун кўплаб олимлар ўрганишда ахборотни визуал тасвирлашнинг ролига эътибор беришган.

Б.Г. Ананьева А.Н. Леонтиев томонидан тушунчаларни шакллантиришдан фойдаланишда умумлаштириш, мавхумлаштириш, тизимлаштириш ва ҳоказоларнинг ички ҳоя ва ақлий жараёнларини ривожлантириш ўртасидаги боғлиқлик ҳақида фикр билдиришган. В.Давидов ва Д.В.Елконинлар назарий тушунчаларни ўзлаштириш жараёнида мактаб ўқувчиларини моделлаштириш ва образли кўринишни яратишга ўргатиш зарурлигини қайд этишган. Л. В. Занков график визуализациядан фойдаланиш талабалар тафаккурини ривожлантириш ва уларнинг назарий билимларни ўзлаштирилишига, визуализация а ўқитувчининг ақлий фаолиятини фаоллаштириш учун энг самарали усуллари аниқлашга йўналтирилган фикр билдирган. Л.Я.Зорина схематик визуализациядан фойдаланиш ва талабаларнинг тизимли билимлари ўртасидаги боғлиқликни очиб берган. Н.С.Рожественский ва Т.Г. Рамзаевларнинг фикрича, диаграммалар, жадваллардан кенгфойдаланиш, тил материаллари фонт, ранг, махсус пиктограммаларга ажратиш ўрганишнинг барча босқичларида катта аҳамиятга эга. Кўриниш принципи мактаб ўқувчилари ва ёшларни ўқитишда етакчи ҳисобланади. Жадваллар, диаграммалар, чизмалардан фойдаланиш тезкорликка ёрдам беради ўрганилган материални эслаб қолиш ва тушуниш енгиллашади. Замонавий техник имкониятларни ҳисобга олган ҳолда, ўқув жараёнида ахборотни визуализация қилиш ҳояси янги хусусиятларга эга бўлиб унинг ёрдамида ўқув жараёнини самарадорлигини ошириш мумкин. Ўқув жараёнида визуализациянинг афзалликлари:

Визуализация:

* ахборотларни талабалар томонидан тўғри таҳлил қилишга ёрдам беради. Диаграммалар, чизмалар, хотира карталари ва барча визуал воситалар катта ҳажмдаги маълумотларни ўзлаштирини ва эслаб қолишни осонлаштиради ҳамда ва ахборот блоклари ўртасидаги муносабатни шакллантиришга имконият яратади

* танқидий фикрлашни ривожлантиради;

* талабаларга янги билимларни сингдиришга ёрдам беради;

* олинган маълумотни тўлиқ образга (муайян ҳодиса ёки объект) боғлаш имконини беради.

Таълим жараёнида визуализация методлари

Time line (инглиз хронологиясидан – ҳарфлар. "вақт чизиги") ҳисобланади хронология, воқеалар хронологик тартибда чизилган тўғри чизиқ билан белгиланади. Вақт чизиқлари ёки ленталари таржимаи ҳол ёки ёзувчининг баъдий асар билан ишлашда, шунингдек талабаларда тарихий жараёнларга тизимли қарашни шакллантириш учун ишлатилади. Вақт жадвалларидан фойдаланишнинг яна бир соҳаси-бу лойиҳаларни бошқариш. Лойиҳа фаолиятидаги вақт жадваллари иштирокчиларга лойиҳани амалга ошириш босқичларини, унинг яқунланиш саналарини белгилаш ва англашга ёрдам беради.

2. Ақл харитаси (ақлий харита, уланиш диаграммаси, фикр харитаси, ассоциатив харита, ақл харитаси) - бу ҳояларни тақдим этишнинг график усули, тушунчалар, асосий ва иккинчи даражали мавзулардан иборат харита кўринишидаги маълумотлар. Яъни, бу ҳояларни тузиш, вақтингизни режалаштириш, катта ҳажмдаги маълумотларни ёдлаш, ақлий ҳужум учун воситадир.

Скрайбинг (инглизча "scribe" дан – эскизлар ёки чизмалар чизиш учун) – бу унинг мазмуни ва ички алоқаларини сода ва аниқ кўрсатадиган график белгилар ёрдамида маълумотларни визуализация қилиш. Ёзиш техникаси инглиз рассоми Ендрю Парк томонидан ихтиро қилинган. Скрайбинг техникасида ишлаш, авваломбор, оқ тахтада (ёки қоғоз парчасида) фломастер билан чизилган расмлар билан "тез орада" оғзаки нутқни кузатиб бориш санъатидир. Қоида тариқасида, ҳикоянинг асосий нуқталари ва улар ўртасидаги муносабатлар тасвирланган. Жонли образларнинг яратилиши тингловчида оғзаки нутқ билан кўргазмали ассоциацияларни уйғотади, бу эса ахборотни ўзлаштиришнинг юқори фойзиди таъминлайди.

Инфографика-бу маълумотларни тақдим этишнинг график усули, маълумотлар ва билим. Инфографиканинг асосий тамойиллари мазмун, маъно, идрок этиш қулайлиги ва аллегорикдир. Жадваллар, график элементлар ва бошқаларни инфографика яратишда фойдаланиш мумкин. Ўқув материаллари визуализация қилиш технологияси XX аср охирида АҚШ да пайдо бўлган визуал саводхонлиқнинг педагогик концепциясини акс эттиради. Ушбу концепция дунёни билиш жараёнида инсон учун визуал идрокнинг аҳамияти ва ундаги ўрни, идрок ва тушуниш жараёнларида тасвирнинг етакчи роли, инсон онгини тобора кўпроқ "визуализация қиладиган" дунёда фаолиятга тайёрлаш зарурати ва шу билан боғлиқ қоидаларга асосланади. Мактаб таълимида ҳар доим турли хил кўриниш турлари ишлатилган ва фойдаланилмоқда. Уларнинг ўқув жараёнидаги роли алоҳида эканлигини

алоҳида таъкидлаш зарур. Айниқса, бундай имконият кўргазмали воситалардан фойдаланиш оддий иллюстрацияга нисбатан тушуниш нуқтаи назаридан фойдалидир.

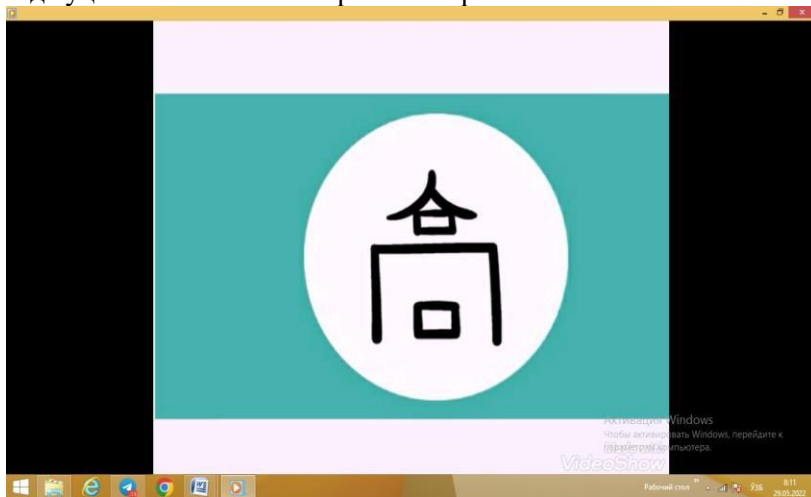
Мактаб таълимида визуализация воситалари ҳар доим турли хил кўринишларда ва фойдаланилмоқда. Уларнинг ўқув жараёнидаги роли алоҳида. Айниқса, ўқув курсини янада қулайроқ ва ўрганишни осонлаштириш учун кўргазмали қуроллардан фойдаланиш оддий иллюстрацияга нисбатан талабаларнинг билим фаолиятининг органик қисмига, нафақат визуал-мажозий, балки мавҳум-мантиқий шакллантириш ва ривожлантириш воситасига айлантириш керак.

Ўқув ахборотининг визуализация функциялари.

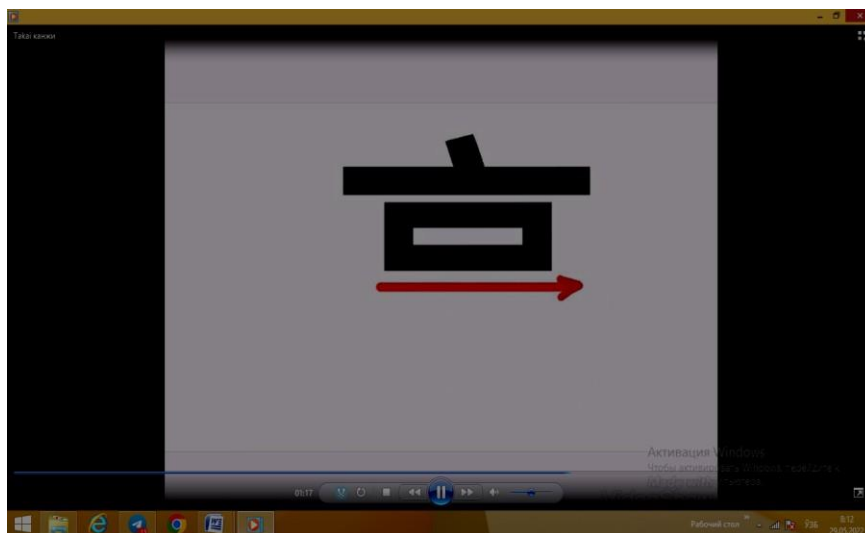
Визуализация функциялари хилма-хилдир:

- оғзаки хабарни объективлаштиришга ёрдам бериш ёки ўқувчининг ҳикоя ёки саволлар шаклида таржима қилиниши керак бўлган хабарни тақдим этиш;
- ўқитувчи томонидан узатилаётган маълумотларнинг тўлиқлиги ва ўзлаштирилишини текшириш;
- тасаввур ва тасаввурни ривожлантиришга қўмаклашиш;
- ўқув маълумотларини индивидуал идрок этиш ва қайта ишлаш хусусиятини аниқлаш;
- когнитив қизиқишни фаоллаштириш;
- муҳим нарсга эътиборингизни қаратинг, диққатни бошқа объектга ўтказиш;
- муайян уюшмаларни уйғотиш;
- таҳлил қилиш ва таққослаш қобилиятини ривожлантириш;
- зеҳнлилик ва кузатиш машғулотларини ташкил этиш;
- танқидий фикрлашни ривожлантириш;
- янги билимларни бирлаштириш;
- олинган маълумотларни маълум бир ҳодиса ёки объектнинг яхлит расмига боғлаш.

Қуйида келтирилган мисолларда Япон тилидаги иероглифларни Auto Play дастурлари асосида визуализация асосида ўқитиш технологиялари келтирилган.

1-расм. Баланд иероглиф сўзнинг визуал кўриниши

2-расм. Баланд иероглиф сўзнинг ёзиш тартибининг визуал кўриниши

Хулоса қилиб айтганда визуализация воситаларидан (тасвир, графика, аудио, видео ва анимация) ўқув жараёнида фойдаланиш талабаларга ўқув материалларини ички ва ташқи хоссаларини ўрганиш билан бир қаторда масофадан таълим олиш имкониятини ҳам яратди.

Адабиётлар:

1. Шаталов, В.Ф. Куда и как исчезли тройки. Из опыта работы школ Донецка / В. Ф. Шаталов; Предисл. В. В. Давыдова. – М.: «Педагогика», 1980.
2. Ермолаева, Ж.Е., Герасимова, И.Н., Лапухова, О.В. Инфографика как способ визуализации учебной информации // Концепт.–2014. –№ 11. [Электронный ресурс].–Режим доступа: <http://e-koncept.ru/2014/14302.htm>.
3. Пачатковае навучанне: сям'я, дзіцячы сад, школа №11/2015 Университет педагогического самообразования №12/2015 4. <https://ru.calameo.com/read/0004533118c4eba6fbbb4>.
4. <https://multiurok.ru/blog/mul-timedia>
4. В.Л. Бройдо. Вычислительные системы, сети и телекоммуникации.- СПб.: Питер, 2005. -703с.
5. Н.В. Макарова и др. Информатика. /Под ред. Н.В. Макаровой. М.: Финансы и статистика, 2003. 768 с.
6. KUSHBAKOVA, M., Zarina, R. U. Z. I. M. U. R. O. D. O. V. A., & Shahram, A. S. L. O. N. O. V. (2020). Innovative Methods and Ways to Teach and Learn Foreign Language. ECLSS Online 2020a, 146.
7. Rasulov, S., Akhmedova, G., Rustamova, K., Turamkulov, S., & Nurullayeva, N. (2020). Grape Shiny For Prevention And Nutritional Support Of Micronutrient Deficiency In Mothers And Children. European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 7(07), 2020.
8. Матъякубова, Ф. Э., Рустамова, Х. Х., & Муродова, У. Р. (2020). ПАТОГЕНЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ТЕРАПИИ ХРОНИЧЕСКОГО ВИРУСНОГО ГЕПАТИТА В. Достижения науки и образования, (17 (71)), 86-91.
9. Aslonov, S., & Ruzimurodova, Z. (2020). INGLIZ TILINI O 'QITISHNING INNOVATSION USULLARI. Студенческий вестник, (12-5), 72-74.
10. Ахмеджанова, Н., & Аслонов, Ш. (2020). Семантические типы предикатов и фазовая членимость глагольного действия. Интернаука, (12-1), 27-29.

LEARNING ENGLISH IDIOMS: TRADITIONAL APPROACH AND MODERN ONLINE OPPORTUNITIES

Ochilova Noila Farmanovna
Teacher, SamSIFL

Qarshiev Shakhboz, 2nd year master degree student

Abstract: This article discusses the problem of teaching English idioms in a non-linguistic university. The imaginative and emotional potential of idiomatic expressions of professional vocabulary used to describe various topics makes it possible to attract these units of language to increase the educational motivation of students, to develop general cultural and linguistic competence.

Keywords: teaching methodology, non-linguistic university, idiomatic expression, idiom, motivation, linguistic competence, educational problem, electronic resource.

The problem of expanding the vocabulary of students has always been in the focus of attention of linguists and methodologists working in the field of teaching foreign languages. One of the ways to enrich the dictionary is the study of figurative means of language, among which idiomatic expressions occupy a special place.

There is an opinion that the study of idioms is unnecessarily time-consuming and does not justify the effort due to their limited use in productive speech. However, it is impossible not to recognize the fact that ignorance of idioms can significantly complicate the perception of authentic English speech in both audio and text format. As a rule, students show great interest in idioms because of their expressiveness. And the factor of interest as a way of motivation to learn a language is very valuable and must be used. Idioms can be considered as an effective tool to increase motivation in the learning process for a number of reasons.

Firstly, they reflect the national culture, the peculiarities of everyday life, customs and traditions of the country of the studied language, are part of the linguistic picture of the world and include students in the practice of intercultural communication. Familiarity with the etymology of idioms often generates vivid associative connections, which makes it easier to remember them. For example, the idiom to bury the hatchet means 'to reconcile, to restore friendly relations'. The idiom has historical roots. During the Indian Wars, in